

УДК: 316.334.3:327.3

К. А. Трима

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано організаційно-функціональні особливості діяльності глобального громадянського суспільства, окреслено специфіку його центральних елементів: міжнародних громадських організацій. Розглянуто роль правозахисних, гендерних, природоохоронних та антиглобалістських організацій як основного структурного елемента глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: глобалізація, громадянське суспільство, глобальне громадянське суспільство, міжнародна організація.

Під впливом глобалізаційних процесів відбуваються зміни в політичному та соціально-економічному житті людини, а також — трансформується сектор недержавних відносин. Національні громадянські суспільства на основі інформаційно-комунікативних технологій, нових форм та засобів діяльності, імплементації міжнародних стандартів щодо діяльності громадського сектору, виявилися здатними розширити свої повноваження в державі, де вони функціонують. А з ініціатив окремих національних громадянських суспільств почалось створення структури нового міжнародного громадянського інституту, який діє поза територіальними межами країни-створення.

Науково-теоретичне вивчення наслідків впливу глобалізації на громадянське суспільство почалося порівняно нещодавно. Найбільш ґрунтовними дослідженнями в цій галузі серед вітчизняних та зарубіжних вчених являються роботи: В. Степаненка, В. Бебика, О. Задоянчука, І. Ніколіна, В. Безродної, Б. Вороновича та В. Торукала, С. Перегудова, К. Струся, Д. Шмідта, Е. Гідденса, С. Біслева, Р. Екстменна тощо. Вивченням глобального громадянського суспільства як складової глобального керування також нещодавно отримало своє відображення в науковій літературі. Визначальними працями в цій галузі стало розробки Д. Хелда та Е. МакГреу, К. Мерфі, Дж. Брайтвайта та П. Драхоса, М. Десаї та Я. Седа, Дж. Мітгльмана тощо. В цих працях досліджується термінологія глобального керування, його структурні елементи, включно з глобальним громадянським суспільством та принципи функціонування.

Але у вітчизняній політологічній науці наявний певний пробіл щодо вивчення принципів функціонування глобального громадянського суспільства. Вітчизняні наукові розвідки реалізуються перед усім навколо проблеми визначення глобального громадянського суспільства, без врахування складності та комплексності елементів, з яких воно складається. Дана стаття є спробою подолати цей пробіл і запропонувати авторське тлумачення сутності глобального громадянського суспільства та специфіки його діяльності.

Проводячи аналогію з визначенням вітчизняних громадських структур, можна припустити, що глобальне громадянське суспільство — це суспільство, яке вийшло за межі національної держави і функціонує в міжнародному масштабі, об'єднуючи в своїх мережах і організаціях представників різних країн. У відповідності з метою діяльності національної громадськості, метою глобальних ініціатив є сфера загального суспільного блага, тобто їх діяльність спрямована на подолання наслідків стихійних

лих, запобігання гуманітарних конфліктів і катастроф, рішення екологічних проблем, захист прав людини та ін.

Втім міжнародна структура, яка зараз формується, принципово відрізняється від аналогічних інститутів, що діють на національному рівні. Навіть враховуючи очевидну подібність між традиційним національним громадянським суспільством і глобальним, аналогія між ними не пояснює природу і причини активного розвитку, специфіку і характер діяльності останнього. Як влучно зазначив британський дослідник Дж. Кін з цього приводу: "Якщо яка-небудь істота ходить, як качка, і навіть крикає схоже, це ще не означає, що ця істота дійсно є качкою" [14, с. 5]. Характеризуючи причини виникнення та генезис цієї структури з початку 1990-х рр., він виділяє сім взаємопов'язаних тенденцій:

- відродження концепції громадянського суспільства у Східній та Центральній Європі і її актуалізація в період посткомуністичних революцій початку 1990-х років;
- вплив нових супутникових і комп'ютерних технологій і комунікацій;
- формування під впливом масових пацифістських і екологічних рухів нової глобальної самосвідомості щодо життя в світі, який потенційно саморуйнується;
- поширення думки про формування нового глобального політичного порядку після розвалу світової комуністичної системи радянського типу;
- значне посилення впливу неоліберальної економічної парадигми і всесвітнє розростання ринкової капіталістичної економіки;
- настрої масового розчарування, і перш за все серед населення країн "третього світу", з приводу обіцяної економічної допомоги постколоніальним країнам;
- посилення тривоги щодо небезпечного політичного вакууму, який утворився в результаті розпаду імперій та держав, і став причиною багатьох громадянських війн в різних куточках планети [14, с. 1-2].

Вивчаючи принципи діяльності глобального громадянського суспільства, слід взяти до уваги ту обставину, що воно є складним суспільним феноменом. Ця структура, на погляд дисертантки, своєрідний приклад "м'якої влади", яка є досить впливовою в умовах "комплексної взаємозалежності, де повернення до ієрархії переважається вигодами багатостороннього співробітництва" [1, с. 131-140]. Тому глобальні громадські структури починають виступати як політична сила, спроможна досягати власних цілей на світовій арені.

Звісно, що переважній більшості елементів цієї структури бракує різновидів економічних, фінансових та політичних ресурсів на відміну від держави або ТНК. Вплив цих елементів на світову систему краще розглядати, виходячи не зі здатності стримувати або переконувати інших, а швидше з їх можливостей впливати на формування інтересів, позицій, програм та індивідуальних рис. Як зазначають британські дослідники Д. Гелд та Е. МакГрю, "У насиченому ЗМІ глобальному оточенні великого значення набуває їх комунікативна сила – здатність охоплювати глобальну аудиторію, формувати погляд у міжнародних масштабах" [1, с. 156].

Незважаючи на те, що глобальні громадські структури починають формуватися в єдину систему, не можна не погодитися з тим, що вони вже зараз є реальним "актором сучасної міжнародної політики, здатним створити альтернативу і навіть нейтралізувати існуючі конфігурації глобальної влади і правління, висуваючи і лобіюючи альтернативні цінності" [11, с. 509]. Необхідність глобального громадянського суспільства і, головне, його участь як повноцінного актора глобальної політики, аргументують більшою ефективністю цієї політики. Підхід, наприклад, громадських організацій до вирішення суспільних проблем часто-густо відрізняється від державного, оскільки громадські організації (особливо спеціалізовані) спрямовують

свою діяльність на конкретну проблему або завдання на відміну від практики охоплення широкого спектру соціальних проблем державою. Такі організації на відміну від держави часто здатні до широкої мобілізації громадськості, ефективного залучення експертів, а також — використання додаткових фінансових та інформаційних ресурсів для вирішення проблеми. Саме ці відмінності підходу громадських організацій від державних стратегій щодо рішення соціальних проблем, і в першу чергу в таких сферах, як захист прав людини та екологія, дають першим істотні переваги і роблять їх політику ефективнішою на глобальному рівні [11, с. 510]. Як зазначають американські дослідники Е. Флорін та П. Сіммонс, "світ гостро потребує того, хто б діяв і виступав як "глобальне сумління" і представляв широкі громадські інтереси, які не завжди стають предметом уваги конкретних територіальних держав або відверто ігноруються ними" [12, с. 4].

Як відомо, основними інститутами глобального громадянського суспільства являються є громадські організації. Зазначимо, що розглянути всі елементи нового глобального феномену не можливо, тому дисертант розглядає ті, які вважаються його структурним центром. На цей вибір вплинув також й той факт, що на співпрацю з глобальними структурами виходять окремі елементи української громадського суспільства, і звісно науковий інтерес викликають ті, які найближчі до співпраці з Україною.

До інститутів глобального громадянського суспільства, що активно діють на світовій арені, належать такі різновиди неурядових організацій, які фактично не потребують юридичної реєстрації — різноманітні суспільні рухи, асоціації, фонди тощо. Британський дослідник Дж. Кін характеризує їх таким чином: "Це динамічна недержавна система взаємопов'язаних соціально-економічних інститутів, які охоплюють всю планету, створюючи у всіх її куточках комплексний ефект від своєї діяльності. Це незавершений проект, який складається з часом розвинених, а іноді нерозвинених взаємопов'язаних мереж, пірамід та комунікативних кластерів соціально-економічних інститутів і акторів, які самоорганізуються через кордони з усвідомленою метою об'єднати світ по новому" [14, с. 8]. Слід зазначити, що більшість подібних структур мають одну характерну особливість: їх діяльність реалізується крізь великі географічні відстані та час, що стало можливим лише в умовах глобалізованого міжнародного середовища.

Діяльність міжнародних громадських організацій значною мірою залежать від країни їх походження. Непропорційне представництво в міжнародних недержавних організаціях населення розвинених країн Північної Америки і Західної Європи у порівнянні з країнами, що розвиваються, свідчить про наявність проблем диспропорційності регіонального розвитку глобального громадянського суспільства. На думку українського науковця В. П. Степаненко, "в перспективі тут може з'явитися серйозна проблема — пошук оптимального співвідношення зусиль і стратегій глобального громадянського суспільства, або швидше міжнародної діяльності інтернаціональних НГО, і місцевих громадянських суспільств у країнах, що розвиваються" [6, с. 165]. Американські експерти також застерігають, що "глобальне мислення та активність, в тій мірі, в якій вони засновані на переконанні в існуванні універсально глобальних (тобто західних) рішень конкретних місцевих проблем, можуть призвести до руйнування національних і місцевих підходів і ініціатив" [13, с. 13].

Різноманітні громадські організації зараз діють практично в усіх країнах світу. Приголомшують темпи зростання кількості організацій — у 2000 р. в світі налічувалося більш ніж 50 тисяч неурядових організацій — їх кількість за останні 20 рр. ХХ ст.

збільшилося майже в 4 рази [10, с. 194]. І як зазначає Х. Анхайер, керівник кафедри соціології Гейдельберзького університету, незважаючи на те, що "більшість головних офісів цих організацій з більш ніж 100-тисячним штатом знаходиться в Європі та США, свою діяльність вони здійснюють практично у всіх населених пунктах планети" [197, с. 195]. У 2010 р. за даними програми GRID кількість глобальних неурядових організацій зросла на ще 2 тисячі [8].

Приголомшують й масштаби фінансового забезпечення міжнародних неурядових організацій, які перебільшують масштаби фінансових потоків ООН (без врахування СБ та МВФ): наприклад, більш 2/3 фонду економічної допомоги ЄС розподіляється кризь такі організації [10]. З початку цього сторіччя щорічний розмір цільових коштів з програм економічної допомоги, які розповсюджувалися міжнародними громадськими організаціями, складав близько 7 млрд. дол. [14, с. 5]. Таким чином, міжнародні НУО, виходячи з їх кількості, масштабів діяльності та фінансового забезпечення, безсумнівно є впливовим актором глобальної гуманітарної політики.

Особливістю громадських організацій як інституту глобального громадянського суспільства є те, що деякі з них вважаються найбільш глобалізованими елементами глобального громадянського суспільства і представляють найбільший інтерес для дослідження. Більшість з таких організацій та рухів займаються проблемами, які важливі для усього світу та викликають великий соціальний резонанс. На погляд дисертанта, для відокремлення таких організацій доцільно використання проблемного принципу: тобто до структурного центру віднесено ті громадські організації, чия діяльність продовжується тривалий термін та з кожним десятиріччям збільшує масштаби своєї діяльності та кількість своїх осередків в різних країнах. На сьогодні до таких неурядових організацій відносять: правозахисні, гендерні, екологічні організації, культурно-просвітницькі й антиглобалістські рухи.

Варто зауважити, що суспільні рухи не були реакцією на економічну кризу. Вони виникли на піку сталого економічного зростання та повної зайнятості, як критика "суспільства споживання". Як зазначає М. Кастельс, "їх лібертаріанський дух багато в чому вплинув на рух до індивідуалізованого, децентралізованого використання технології. Їх культурна відкритість стимулювала технологічні експерименти по маніпулюванню символами, що створили новий світ уявлень, що повинні розвинути в культуру "реальної віртуальності" [3, с. 493].

Серед міжнародних неурядових організацій особливе місце посідають міжнародні правозахисні неурядові структури. В світі діють тисячі міжнародних правозахисних НУО, завдяки діяльності яких була створена широка міжнародно-правова база з прав людини та механізми її імплементації до законодавства окремих країн. Як зазначає експерт ООН з прав людини Т. Д. Матвеева, "правозахисні організації мають свободу висловлення думок, можливість діяти гнучко та незалежно, що дозволяє їм вирішувати задачі, які неспроможні вирішити уряди та міжурядові організації в з огляду на політичну заангажованість" [4, с.28-29].

Характерною особливістю міжнародного правозахисного руху є повна (організаційна та фінансова) незалежність від держави та відсутність політизованого підходу. Однією з найбільш важливих функцій правозахисних НУО являється моніторинг за діями держави в галузі прав людини шляхом збирання, оцінки та розповсюдження інформації про стан дотримання прав людини на порушень в цій галузі. Універсальність та незалежність правозахисників, на думку російського дослідника А. В. Погорельського, робить їх "вельми важливим елементом "глобального громадянського суспільства, яке зараз формується" [5, с. 5].

Вельми активно діють і міжнародні гендерні організації. Діяльність подібних об'єднань сприяє удосконаленню законодавства та правових механізмів в гендерній галузі, забезпечують поліпшення становища жінок, затверджують гендерну рівноправність в суспільстві. Саме в репрезентації цих інтересів і полягає основна задача діяльності жіночих організацій. Перша декада XXI ст. характеризується зміцненням міжнародного співробітництва жінок різних країн світу, яке приймає все більш різноманітні і дієві форми: від проведення спільних заходів з обміну досвідом та вироблення стратегій політичної та економічної емансипації жінок до матеріальної підтримки національних жіночих рухів з боку міжнародних фондів. На думку російської дослідниці Т. Ю. Ушакової, "саме жіночі рухи сьогодні є найбільш ефективною рушійною силою в боротьби за гендерну рівність". А головною тенденцією подальшого розвитку міжнародного жіночого руху дослідниця вважає "виникнення все в більшому ступені пов'язаних між собою різних напрямів діяльності (інформаційних, організаційних, політичних та ін.) мереж, які набувають глобального характеру" [9, с. 7].

Надзвичайно важливе значення має активізація природоохоронної діяльності. Сьогодні вже стає очевидним, що вирішення екологічних проблем не може бути прерогативою лише вчених, підприємців або держав. Люди дедалі більше відчують на собі негативні наслідки екологічно шкідливих виробництв, які забруднюють довкілля і підривають їх здоров'я. Поширення екологічної інформації, усвідомлення сучасних екологічних реалій дають змогу населенню планети краще відчувати екологічну небезпеку та впливає на розвиток масового міжнародного екологічного руху.

Міжнародний зелений рух еволюціонував від акцій "заперечення і протесту" до пошуку "розумних альтернатив", у зв'язку з чим розробляється дійова глобальна стратегія екологічно спрямованого розвитку. Отже, орієнтація на економічно і екологічно збалансоване майбутнє потребувала значної соціальної мобілізації. Подібні зміни вимагають активної участі структур громадянського суспільства, чого можна досягнути лише при широкому включенні міжнародної громадськості в процес прийняття рішень на всіх рівнях в економічній та екологічній сферах.

Неухильно зростає кількість організацій і чисельність прихильників руху антиглобалізму. Тільки за останні роки його поповнили більш 200 нових неурядових міжнародних організацій, адже проблеми, які пропонують розв'язати такі організації, стосуються нерівномірного розподілу сучасних благ, що актуально для населення більшості країн. Антиглобалістські організації виступають за дотримання прав людини, рівномірний розподіл життєвих благ, що збільшує постійно кількість їх прихильників в різних країнах. Хоча слід зауважити, що маскуючись під антиглобалістів, можуть діяти інші організації, терористичні, наприклад.

Як бачимо, глобальне громадянське суспільство являється мету суспільною структурою у вигляді глобального конгломерату різноманітних організацій. В якості основного структурного елементу глобального громадянського суспільства більшість дослідників виокремлює міжнародні неурядові організації, до яких, зокрема, належать правозахисні, гендерні, екологічні організації, культурно-просвітницькі й антиглобалістські рухи, місцеві ініціативи тощо. Всім елементам глобального громадянського суспільства притаманна одна загальна риса: незважаючи на просторово-часові відмінності, вони свідомо самоорганізуються і проводять свою транснаціональну діяльність поза владними структурами.

Список використаної літератури

1. Гелд Д. Глобалізація/анти глобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.

2. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон; пер. с англ., передне слово Ю. Павленка. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура : пер. с англ / М. Кастельс;. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Матвеева Т. Д. По зову сердца, а не по долгу службы, неправительственные организации в защите прав человека: международная практика и опыт России / Т. Д. Матвеева. – М.: Изд-во РАГС, 1998. – 232 с.
5. Погорельский А. В. Международное правозащитное движение: история и современность / А. В. Погорельский. – Воронеж: Научная книга, 2009. – 146 с.
6. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические вариации / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. - № 2. – С. 156-175.
7. Степаненко В. Громадянське суспільство в Україні: від практик "агенцій впливу" до політики громадянської участі / В. Степаненко // Національна безпека України. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США, 16-19 вересня 2004 р. – К.: ІСОА, 2004. – С. 106-121.
8. Сайт програми GRID (Global Resource Information Database) [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://users.adamant.net/~dnipro/grid>.
9. Ушакова Т. Ю. Проблемы тендерного равенства: политические аспекты / Т. Ю. Ушакова. – М.: ИСПРАН, 2004. – 78 с.
10. Anheier H. Organizational Forms of Global Civil Society: Implications of Going Global / M. Glasius, M. Kaldor, H. Anheier (eds.) // Global Civil Society 2002. - L.: Oxford, 2002. – P. 191-217.
11. Clark A. M. NonGovernmental Organizations and their Influence on International Society/ A. M. Clark // Journal of International Affairs. – 1995. – Vol. 48. № 2. – P. 507-525.
12. Florin A. What the World Needs Now? / A. Florin, P. J. Simmons // The Third Force. The Rise of Transnational Civil Society. – Washington: RTW, 2002. – P.1-17.
13. Halperin S. Global Civil Society and Its Limits / S. Halperin, G. Laxer. – L.: Palgrave-Macmillan, 2003. – 296 p.
14. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. – L.: Cambridge University Press, 2003. – 236 p.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2013 р.

К. Tryma

FUNCTIONAL AND ORGANIZATION PECULIARITIES OF THE GLOBAL CIVIL SOCIETY

The growth of such global interdependent communication relations has been greatly accelerated by the advent of decentralizing communication technologies such as Internet networking. Global civil society now represents a new force in international relations. The present thesis tackles upon the urgent problem of global civil society. The structure hasn't been formed yet but there is rather a big number of civil initiatives that cannot be considered only as a number of independent projects. The global civil society itself has a very complex «widgets palette». The various civil organizations are considered by many political analysts to be a central component of the global civil society. Nongovernmental organizations (NGOs) today encompass private citizens and national interest groups from all spheres of human endeavor. Their huge increase in number and power is due in no small measure to the development of globe-girdling communications technologies. New communications technologies now facilitate communication among and between the world's national civil

societies, especially within the fields of human rights, consumer protection, peace, gender equality, racial justice, and environmental protection. The global civil society is seen by many analysts as an extension of the rule of law and political community beyond national boundaries. For its most radical advocates, the global civil society is about political emancipation, the empowerment of individuals and the extension of democracy. So the role of human rights, gender, environmental and anti-globalist organizations is especially important in this respect. For global civil society theorists, it is non-state actors which are held to have overcome the empirical and ethical divide between the domestic political realm and the international.

Key words: globalization, civil society, global civil society, international organization.

УДК 327.2(045)

М.В. Фесенко

КОНСОЛІДАЦІЯ УЧАСНИКІВ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ЗАРАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

В статті цілісно досліджено концептуальні засади консолідації учасників світ-системи. Проаналізовано концепції консолідації громадянського суспільства, національної консолідації, консолідації демократії, консолідації світового співтовариства. Особлива увага автора прикута до проблем консолідації світового співтовариства, які автор поділяє на проблеми консолідації учасників світ-системи проти розповсюдження зброї, матеріалів масового знищення і тероризму та на проблеми консолідації учасників міжнародної системи заради забезпечення сталого розвитку людства.

Ключові слова: консолідація, світ-система, концепція, громадянське суспільство, демократія, зброя масового знищення, тероризм, сталий розвиток.

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що на сучасному етапі розвитку людства в епоху глобалізації постає питання про консолідацію світового співтовариства з метою вирішення багатьох нагальних питань. Глобалізований світ зумовив появу безлічі глобальних проблем, які стрімко вторглися в життя сучасного суспільства і вимагають термінового вирішення. Саме тому, зміни в суспільному розвитку зробили проблему консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин. Ці зміни обумовлюють тенденцію консолідації стати політичною необхідністю заради стабільного розвитку всього світового співтовариства. З цієї точки зору наростання глобальних проблем і необхідність їх спільного вирішення актуалізують консолідацію міжнародних акторів. У світовому співтоваристві починає формуватися новий розклад сил, виникають різні підходи до насущних проблем, посилюються суперечності, розпалюються вогнища напруженості і виникають різноманітні конфлікти.

Аналіз ступеня розробленості проблеми дослідження дає підстави зазначити, що процес консолідації світового співтовариства з метою вирішення глобальних кризових явищ залишається недостатньо вивченим. У зв'язку з цим принагідно представимо усі типи консолідації і зробимо першу класифікацію цього феномена.